

BAZINIAI MOKSLO IR STUDIJŲ POLITIKOS PRINCIPAI BEI JŲ PRAKTIŠNO TAIKYMO POLITIKOS KAITA LIETUVOJE 1990–2018 METAIS, ARBA KODĖL LIETUVOS MOKSLAS IR STUDIJOS NEIŠEINA Į MAGISTRALINĮ SĖKMINGOS RAIDOS KELIĄ

ANTANAS KULAKAUSKAS

Vytauto Didžiojo universitetas

ISSN 1392-0588 (spausdintas)

ISSN 2335-8769 (internetinis)

<https://doi.org/10.7220/2335-8769.71.5>

2019. 71

SANTRAUKA. Šis straipsnis yra skirtas aptarti pagrindinius (bazinius) mokslo ir studijų politikos principus, įrašytus į galiojančią (nuo 1992 metų) Lietuvos Respublikos (toliau – LR) Konstituciją, taip pat jų versijas, pritaikytas politikos bei valdymo praktikai ir įrašytas į pokonstitucinius teisės aktus – įstatymus, aukštųjų mokyklų statutus ir kt. – ir pabandyti atsakyti į klausimą, ar šių principų formuluotės yra adekvačios nacionaliniams LR interesams, deklaruojamiems mokslo ir studijų politikos tikslams bei realioms galimybėms jų siekti. Sykiu tai būtų bandymas atsakyti ir į antroje straipsnio pavadinimo dalyje suformuluotą klausimą. Bemaž tris dešimtmečius tebesitęsiančios ir nesibaigiančios šios sferos reformos, atvirai tiek visuomenės, pačios akademinės bendruomenės, tiek valdžios nuomonės ir vadinamųjų ekspertų vertinimų lygmenyje deklaruojama nepatenkinama mokslo ir studijų sistemos būklė, jos veikimo kokybė rodo, kad turėtų būti kažkas negerai mokslo ir studijų politikos formavimo ir įgyvendinimo grandinėje, kitais žodžiais, procese, ir galbūt procesą lemiančiuose politikos principuose ar jų taikymo praktikoje.

RAKTAŽODŽIAI: mokslo ir studijų politika, mokslo ir studijų politikos formavimo ir įgyvendinimo mechanizmas (modelis), aukštosios mokyklos (universiteto) reforma, mokslo, tyrimų ir dėstyto (akademinė) laisvė.

ĮVADAS

Mokslas ir studijos kaip viešosios politikos sritis turi savo specifiką ir net tam tikrą autonomiškumą. Šios srities funkcionavimas ir valdymas grindžiamas keliais istoriškai susiformavusiais, nuo politinės konjunktūros nepriklausomais, todėl vadinti- niais baziniais principais. Tai: 1) mokslo ir studijų vienovė bent jau universitetinio aukštojo mokslo lygmenyje; 2) mokslo tyrinėjimų, intelektualinės kūrybos, įskaitant socialinę bei politinę kritiką, ir dėstyto laisvė, kartais vadinama akademinė laisve; 3) aukštųjų mokyklų, bent jau universitetinių, autonomija, arba savivalda; 4) aukštojo mokslo prieinamumo visiems, atsižvelgiant į kiekvieno žmogaus sugebėjimus, garantavimas.

Šių principų nepripažįsta tik totalitarinės valstybės ir griežtos diktatūros. Nepriklausomybę atkūrusioje Lietuvoje dauguma šių principų, išskyrus pirmąjį, kartais su tam tikrais priedais (ketvirtojo principo atveju), buvo įtvirtinti 1992 metais priimtoje Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, o konkretesnę taikymo tvarką numatė mokslo ir studijų sistemos valdymą bei funkcionavimą reglamentuojantys įstatymai ir juos lydintys teisės aktai.

Vis dėlto kyla klausimas, ar šie principai suvokiami kaip bendra, organiška, tarpusavyje susijusi visuma, ar jie deramai institucionalizuoti ir integruoti į mokslo ir studijų politikos formavimo ir įgyvendinimo mechanizmą, ar nelieta kai kurie iš jų politiškai apytuštėmis deklaracijomis, ar studijų prieinamumo susiejimas LR Konstitucijoje su nemokamo mokslo laidavimu valstybinėse aukštosiose mokyklose „gerai besimokantiems studentams“ yra racionalus, socialiai teisingas, atitinka Lietuvos nacionalinius interesus ir galimybes? Juolab kad per laikotarpį, praėjusį nuo Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo, keturis kartus – 1991, 2000–2002, 2009 ir 2016 metais – keitėsi įstatymai ir juos lydintys teisės aktai, reglamentuojantys mokslo ir studijų sistemos valdymą bei funkcionavimą. Pirmaisiais trimis atvejais buvo keičiamas ar ženkliai koreguojamas ir mokslo bei studijų politikos formavimo ir įgyvendinimo mechanizmas. Taigi šio straipsnio pagrindinis tikslas, vadovaujantis demokratijos teorijos ir demokratinės viešosios politikos analizės prieiga, argumentuotai atsakyti į aukščiau išvardytus klausimus.

Nors įvairaus pobūdžio darbų, skirtų Lietuvos mokslo ir studijų politikai po nepriklausomybės atkūrimo, jos kaitai ir pasekmėms, yra nemažai, tačiau iki šiol niekas nebandė šios politikos, jos formavimo ir įgyvendinimo mechanizmo analizuoti per bazinių, didžiąja dalimi LR Konstitucijoje įtvirtintų, mokslo ir studijų politikos principų visumos prizmę. Arčiausiai šio straipsnio tematikai būtų Rimanto Petro Sližio (1936–2012), vieno Lietuvos naujosios (posovietinės) mokslo ir studijų sistemos kūrėjų, straipsnis „Keli dabartinės mokslo ir studijų sistemos raidos bruožai. Mokslinės demokratijos samprata“¹, bet jis apima tik pradinę sistemos transformacijos laikotarpį ir, priešingai nei šis straipsnis, parašytas, laikantis skeptiško požiūrio į demokratinį principų tinkamumą mokslo ir studijų sistemai racionaliai valdyti. O mūsų straipsnyje keliami ir bandoma pagrįsti mintis, kad netinkamas bazinių, LR Konstitucijoje įtvirtintų, apskritai imant demokratinį, principų taikymas ar net kai kurių ignoravimas ir yra pagrindinė ar viena iš pagrindinių priežasčių, dėl kurių Lietuvos mokslo ir studijų politika stokoja strateginės perspektyvos ir tvarumo, o pati mokslo ir studijų sistema – galimybės normaliai funkcionuoti ir plėtotis.

¹ Daujotis V., Janulaitis A., Radžvilas V., Sližys R. P. *Nepriklausomos Lietuvos aukštojo mokslo vargdenė*. Vilnius: Petro ofsetas, 2012, 9–31.

APIE MOKSLO TYRIMŲ IR STUDIJŲ VIENOVĘ

Nepriklausomybę atkūrusi Lietuva paveldėjo santykinai išplėtotą mokslo ir studijų sistemą. Kaip teigia Vilniaus universiteto profesorius Bronius Kaulakys², 1991 metais Lietuva su 8 tyrėjais tūkstančiui darbuotojų lenkė tuometinės Europos Sąjungos vidurkį, kuris buvo apie 5.

Struktūrinė sovietinės mokslo ir studijų sistemos ypatybė, skyrusi ją nuo analogų daugumoje Vakarų šalių, taip pat ir tarpukario Lietuvoje, buvo ta, kad ji susidėjo iš dviejų atskirai administruotų, tiesa, bendradarbiavimo saitais susijusių ir iš vieno partinės-politinės valdžios centro strategiškai valdomų bei prižiūrimų subsistemų: mokslo tyrimai telkėsi Mokslų akademijai ir atskiroms ministerijoms bei žinyboms pavaldžiuose mokslo tyrimo institutuose, o aukštosios mokyklos, ypač klasikiniai universitetai, buvo visų pirma edukacijos, t. y. mokymo ir ugdymo įstaigos. Klasikinio ir humanitarinio profilio universitetinių aukštųjų mokyklų pedagoginiam personalui svarbiausias ir pagrindinis rūpestis buvo dėstymas – jam skirta apie du trečdaliai normatyvinio darbo laiko. Tuo metu mokslo tyrimo darbas dėstytojams buvo privalus pirmiausia kaip kvalifikacijos ugdymo ir palaikymo priemonė ir *de facto* jų interesų struktūroje, ypač apsigynus mokslinį laipsnį, buvo antraeilis rūpestis.

Daugumoje Vakarų šalių, taip pat ir ikikarinėje Lietuvos Respublikoje, mokslo tyrimai telkėsi ir telkiasi aukštosiose mokyklose. Aukštosios mokyklos, ypač universitetinio lygmens, pirmiausia yra mokslo tyrimo, taip pat dargi kultūros, įstaigos, turimo, sukaupto mokslinio potencialo pagrindu organizuojančios studijas. Aukštųjų mokyklų profesūrai, t. y. dėstytojams su mokslo laipsniais, pirminis rūpestis ir darbas yra mokslo tyrimai, o dėstymas – išvestinis ir papildomas darbas, jeigu taip galima sakyti. Beje, taip buvo ir tarpukario laikų Lietuvoje – Lietuvos, nuo 1930 metų – Vytauto Didžiojo universitete. Akivaizdu, kad tokio tipo aukštoji mokykla nuo sovietinės aukštosios mokyklos skiriasi kitokia infrastruktūra, darbuotojų sudėtimi, finansavimo modeliu, strategine vizija ir net etosu.

Ir nors atkūrus nepriklausomybę dviejų mokslo ir studijų subsistemų valdymas atsidūrė vienos rankos³, pačios sistemos struktūrinis dvilypumas nebuvo likviduotas. 1991 metais Mokslo ir studijų įstatymo preambulėje įrašytos „mokslo ir studijų nedalomos vienovės“ nuostatos buvo nutarta siekti per mokslo ir studijų institucijų, t. y. universitetinių aukštųjų mokyklų bei valstybinių mokslo institutų, asociacijas, laikinas arba nuolatines (įstatymo 20 straipsnis). Manyta, kad tai laikina priemonė, paskatinsianti valstybinių mokslo institutų ir aukštųjų universitetinių mokyklų savaiminę, savanorišką integraciją. Bet tokia nuostata arba

² Kaulakys B. Lietuvos mokslas ir studijos 1990–2015 m. In. *Asmenybės. 1990–2015 m. Lietuvos pasiekimai*, 1 d. Kaunas: Leidybos idėjų centras, 2015, 462.

³ Žr.: Sližys R. P. *Ibid.*

gudravimas, siekiant išsaugoti iš sovietmečio paveldėtas mokslo ir studijų institucijas, arba klaida valdymo ir viešosios politikos teorijos požiūriu, o tikrovėje – viena ir kita kartu, pramaišiu. Be specialios strategijos, kurioje, be kita ko, būtų numatyta sovietinio struktūrinio tipo universitetines aukštąsias mokyklas paversti Vakaruose vyraujančio tipo universitetais, kuriuose mokslo tyrimai būtų pamatiniu universitetą struktūruojančiu kriterijumi, tai buvo praktiškai neįmanoma. Nors ilgainiui dalis valstybinių mokslo institutų buvo prijungti prie universitetų, tai padidino šių aukštųjų mokyklų mokslinį-educacinį potencialą, bet iš sovietmečio paveldėto struktūrinio universitetinės aukštosios mokyklos tipo (modelio) nepakeitė.

Universitetų ir valstybinių mokslo institutų asociacijos leido aukštosioms mokykloms sėkmingai spręsti vadinamosios trečiosios studijų pakopos – doktorantūros organizavimo, arba kitaip mokslininkų rengimo uždavinį, tačiau nepavertė universitetų pirmiausia mokslo tyrimo, o tik po to studijų institucijomis. Tiesą sakant, panaši tvarka, tik be formalios asociacijos, galiojo ir sovietmečiu.

Tai gal ir nebūtų didelė bėda, jei Lietuva nepriklausytų ES ir nebūtų vadinamojo Bolonijos proceso, kuriančio Europos bendrą mokslo tyrimų ir studijų erdvę su tikra ar menama konkurencija, dalyve. Mat tarptautinėje konkurencinėje kovoje, kurios pagrindinis politinis matas yra reitingai, Lietuvos universitetinės aukštosios mokyklos dalyvauja tarsi komandos, turinčios vienu ar keliais žaidėjais mažiau nei dauguma Vakarų šalių universitetų, nes reitinguojant daugiausia taškų pelnoma už mokslo tyrimus, o ne už studentų skaičių.

Dar 2009 metais, prieš LR Seimui priimant naująjį Mokslo ir studijų įstatymą, Lietuvos mokslininkų sąjungos (LMS) taryba išplatintame viešame laiške siūlė performatuoti universiteto struktūrinį modelį taip, „kad tyrimai taptų arba pamatiniu universiteto veiklą struktūruojančiu, arba bent lygiaverčiu studijoms sandu“⁴. Tačiau nei tuomet, nei vėliau šis pasiūlymas (kaip ir kiti tame laiške suformuluoti pasiūlymai) netapo rimtų svarstymų objektu. Nors apie tai, kad pagrindinis universitetų tarptautinio konkurencingumo matas yra mokslo tyrimai ir jų kokybė, kalba ir kai kurie įtakingi Lietuvos mokslo ir studijų politikos veikėjai, pvz., Eugenijus Butkus, bet ir jis „vieninteliu būdu“ padidinti mokslo tyrimų svorį ir kokybę laiko „didesnį tiesioginį mokslo finansavimą“, tiesa, pridurdamas „galbūt netgi peržiūrint proporciją tarp studijų ir mokslo dalių“⁵. Beje, proporcijos pakeitimas neišvengiamai pareikalautų „didesnio tiesioginio mokslo finansavimo“. Taigi šiuo atveju galima pašmaikštauti – siekiant pirmo, reikia pradėti nuo antro.

⁴ Kulakauskas A. Raitelis naujas, bet galvos neprisiaugino. *Delfi*, paskelbta 2017 m. gegužės 17 d., <<https://www.delfi.lt/news/ringas/lit/a-kulakauskas-raitelis-naujas-bet-galvos-neprisiaugino.d?id=74656256>>.

⁵ Butkus E. Kur iš tikrųjų glūdi universitetų konkurencingumas? Paskelbta *Delfi*, paskelbta 2017 m. liepos 27 d., <<https://www.delfi.lt/news/ringas/politics/e-butkus-kur-is-tikruju-gludi-universitetu-konkurencingumas.d?id=75337183>>.

Nenorą grįžti prie tyrimais grindžiamo universiteto struktūrinio modelio (tipo), matyt, lemia kelios priežastys: 1) politikų noras taupyti mokslo ir studijų sferos finansavimo sąskaita; 2) pačios akademinės bendruomenės, jos didelės, jei ne didžiosios, dalies socialinis profesinis inertiškumas bei politinis ir pilietinis neišprusimas; ir, manyčiau, 3) didžiosios dalies visuomenės, įskaitant, vadinamąjį socialinį elitą, nesąmoningo susitaikymo su Lietuvos kaip geoekonominės ir geokultūrinės periferijos statusu⁶, mentalitetas. Nors propaganda, lydinti optimizacija vadinamus sistemos pertvarkymus, teigia, esą jie turi paspartinti Lietuvos žengimą į geoekonominio branduolio valstybių lygą, dar kitaip vadinamą išsivysčiusių valstybių klubu. Beje, Lenkijoje, kur valdžia šiuo metu irgi siekia sumažinti („optimizuoti“) aukštųjų mokyklų skaičių, akademinė bendruomenė rimtai siūlo pereiti prie mokslo tyrimais grindžiamo universiteto struktūrinio modelio, nors Lenkijoje ir iki šiol mokslo tyrimų dedamoji universitetų veikloje buvo didesnė nei Lietuvoje.

AKADEMINĖS LAISVĖS PRINCIPAS IR JO VIETA MOKSLO IR STUDIJŲ VALDYME

Šis principas, kurį su tam tikra išlyga, manau, galima tapatinti su LR Konstitucijoje įtvirtinta „kultūros, mokslo ir tyrimų bei dėstytojų laisvė“ (42 straipsnis), nėra plačiau aiškinamas jokiuose teisės aktuose. Taigi laikoma lyg ir savaime suprantamu dalyku. Tas savaiminis suprantamumas ribojasi tuo, kad mokslininkas ir dėstytojas skelbiamas esąs laisvas pasirinkti vertybinę sistemą, ideologiją (jei jos nėra pripažintos antihumaniškomis) ir tyrimų metodologiją. Tačiau šis pasirinkimas visgi turi kiek kitokias ribas nei LR Konstitucijos kiekvienam piliečiui garantuojamos įsitikinimų reiškimo, minties, tikėjimo ir sąžinės laisvės (25–28 straipsniai).

Mokslo tyrimų ir studijų laisvės atveju tos ribos siejamos su profesine kvalifikacija ir kompetencija, o aprobuojamos kolektyviai, profesionalų (mokslininkų) kolektyve. Bazinis aprobacijos mechanizmas yra laikomas mokslo ir studijų institucijos, kurioje dirba mokslininkas ar dėstytojas, kompetencija (kompetencijos ribas savo ruožtu nustato įstatymai ir poįstatyminiai teisės aktai), o priežiūrą valstybės lygmenyje atlieka nacionalinės mokslo ir studijų politiką vykdančios institucijos, įskaitant Vyriausybę ir Seimą (reikalui esant ginčas gali būti sprendžiamas teisme).

Šiame – mokslininko ir dėstytojo darbo vietos – lygmenyje akademinės laisvės konkrečios ribos priklauso nuo to, kaip akademinės laisvės principas integruotas į

⁶ Apie geopolitinę periferijos (pusiau periferijos) sampratą žr.: Statkus N., Motieka E., Laurinavičius Č. *Geopolitiniai kodai: tyrimo metodologija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003, 50–51; Norkus Z. *Kokia demokratija, koks kapitalizmas? Pokomunistinė transformacija Lietuvoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008, 563–565.

mokslo ir studijų institucijos savivaldos mechanizmą: kiek šis mechanizmas suformuotas remiantis demokratiniu, kiek biurokratiniu-hierarchiniu pagrindu. Tenka pastebėti, kad įstatymų leidėjas ir nacionalinė valdžia apskritai iki šiol į tai dėmesio nekreipė, matyt, vadovaudamasi nuostata, jog tai yra autonomiją (savivaldą) turinčios institucijos vidaus reikalas.

Nors šio straipsnio analizės objektas nebuvo visų Lietuvos universitetinių aukštųjų mokyklų statutai per visą laikotarpį, praėjusį nuo nepriklausomybės atkūrimo, akademinės laisvės integracijos į tų mokyklų savivaldos modelį požiūriu, bet turbūt nesuklysimė teigdami, kad dažniausiai tas modelis sukonstruotas pirmenybę teikiant ne demokratiniam, o biurokratiniam-hierarchiniam pradui. Tik atkurtojo Vytauto Didžiojo universiteto pirmajame – 1990 metų – statute, sekant, beje, ir ikikarine tradicija, buvo įtvirtintas tikrai demokratinis savivaldos modelis, kurio pamatinis elementas – fakultetų savivalda – rėmėsi visų etatinių mokslo laipsnius ir vardus turinčių darbuotojų dalyvavimu svarbiausių fakulteto sprendimų priėmimo procese. Viso universiteto lygmenyje tie sprendimai galėjo būti aprobuoti arba atmesti, grąžinant jų tolesnį svarstymą į fakultetą. Deja, po to, kai 2000 metais buvo priimtas Lietuvos aukštojo mokslo įstatymas, stiprinęs biurokratinę mokslo ir studijų sistemos priežiūrą, į tą kelią pasuko ir VDU: parengtas ir patvirtintas naujasis universiteto statusas įtvirtino biurokratinį-hierarchinį, valdomos demokratijos principu formuojamą, savivaldos modelį. O toks modelis negali užkirsti kelio įvairiems administracijos ir akademinės hierarchijos viršūnėje esančiųjų piktnaudžiavimams bei tokiam reiškiniui, kuris akademinėje bendruomenėje, beje, ne tik Lietuvos, metaforiškai vadinamas „akademinė baudžiava“.

Konstitucinis mokslo tyrimų ir dėstymo laisvės principo statusas reiškia, kad šis principas turi būti institucionalizuotas ir įgalintas veikti ne tik mokslo ir studijų institucijų (įstaigų) lygmenyje, bet ir mokslininkų (bei dėstytojų) kaip laisvų akademikų bendruomenės nacionaliniu mastu lygmenyje – per mokslo draugijų ir jų asociacijų įtraukimą į mokslo ir studijų politikos formavimo ir įgyvendinimo procesą. Jei šio (nacionalinio) lygmens nėra arba jis neturi įstatymu apibrėžtos vietos mokslo ir studijų politikos formavimo ir įgyvendinimo procese, tai ir pats principas lieka dideliu mastu tik deklaracija. Per mokslo draugijas ir mokslininkus jungiančias asociacijas ne tik optimaliausia spręsti daugumą kylančių mokslo etikos problemų, bet be šių organizacijų dalyvavimo neįmanoma racionaliai apibrėžti ir pačių mokslų plėtros nacionaliniu mastu ribų. Liberalios demokratijos ir rinkos ekonomikos rėmuose veikiančioje valstybėje, ypač mažos galios geopolitiniu požiūriu valstybėje, kokia yra Lietuva, tik šis segmentas mokslo ir studijų politikos formavimo ir įgyvendinimo mechanizme gali būti atsvara įvairiems grupiniams interesams (partiniams-politiniams, biurokratiniais, instituciniams, įskaitant atskirų mokslo ir studijų institucijų) ir politiniam voliuntarizmui mokslo ir studijų sferoje.

Be jo – šio segmento – veiklumo ir įgalumo tuščias reikalas kalbėti apie racionalią ir tvarią šios sferos vystymo strategiją, net jei tokia strategija biurokratų surašoma ant popieriaus ir patvirtinama partijų lyderių ir mokslo bei studijų institucijų vadovų parašais, kas Lietuvoje prilyginama (be pakankamo pagrindo) nacionaliniam susitarimui.

Tačiau būtent šio segmento ir nėra Lietuvos mokslo ir studijų politikos formavimo ir įgyvendinimo mechanizme. Nors mokslo draugijos ir mokslininkus jungiančios organizacijos Lietuvoje veikia vienos gyviau, kitos vangiau, bet mokslo ir studijų sistemos valdymą ir funkcionavimą reglamentuojantys teisės aktai jas palieka šios srities politikos proceso paraštėje.

Kad minėtas segmentas atsirastų, būtinos bent dvi prielaidos: 1) mokslininkų, tyrėjų ir dėstytojų bendruomenės pilietiškumas ir solidarumas nacionaliniu mastu bei demokratinė kultūra; 2) gebėjimas konstitucinį mokslo, tyrimų ir dėstyto laisvės principą „išversti“ į demokratinės viešosios politikos kalbą, institucionalizuoti kaip politinio veikimo elementą ir įterpti jį į mokslo ir studijų politikos formavimo ir įgyvendinimo mechanizmą.

Per pirmąjį dešimtmetį po nepriklausomybės atkūrimo, nors mokslo ir studijų politikoje dominavo demokratijos, akademinės savivaldos ir subsidiarumo nuostatos, nebuvo nė vienos iš tų prielaidų. Vakarietiškas viešosios politikos ir valdymo analizės mokslas Lietuvoje dar tik pradėjo kurtis ir nebuvo išlipęs iš vystyklų, o mokslo ir studijų politikos lauke, pačioje akademinėje bendruomenėje, vyko skirtinga ideologinė-politinė nuostata į sovietmetį grindžiama kova dėl valdžios ir galios. Vienas iš tos nacionalinių interesų požiūriu iracionalios kovos barų buvo visuotinė nostrifikacija – sovietmečiu gautų mokslo laipsnių ir vardų peržiūra, siekiant atsikratyti sovietiniu ideologiniu balastu perkrauto mokslo. Bet šio nemažai darbo ir pinigų kainavusio vajaus rezultatai buvo kuklūs – nepripažinti tik 53 sovietiniai diplomai iš 8 507⁷. Racionalesni estai šio klausimo sprendimui nacionalinio vajaus neorganizavo, nutarė jį išspręsti per mokslo ir studijų institucijose reguliariai vykstančius eilinius konkursus pareigoms užimti.

Ilgainiui minėta ideologinė-politinė kova Lietuvos mokslo ir studijų politikos baruose prislopo, pergales nepasiekus nė vienai iš pusių. Bet buvo dar viena – šalutinė – šios kovos pasekmė: nusivylimas akademinės bendruomenės savivalda ir santykinai plačiu demokratijos principų taikymu mokslo ir studijų politikos bei valdymo procese. Nors iš tikro bėda buvo ne savivalda ir demokratija, o nevykęs, šlubas šiomis nuostatomis grindžiamos politikos formavimo ir įgyvendinimo mechanizmas, bet biurokratinio-hierarchinio valdymo šalininkams nesunkiai pavyko įtikinti politikus, kad nieko geresnio už tokį valdymą nėra, ir nuo 2000 metų

⁷ Slizys R. P. *Ibid.*, 21–22.

Lietuvos mokslo ir studijų politika pasuko šiuo keliu. Prie to prisidėjo ir vis labiau Lietuvoje įsigalinti, masiniu pasaulietiniu tikėjimu virstanti ekonomistinio (monetaristinio) neoliberalizmo ideologija, kuria remiantis buvo siūlomas ir naujas aukštojo mokslo reguliavimo ir valdymo modelis, jau įdiegtas kai kuriose Vakarų šalyse. Šiame modelyje nebuvo vietos tokiam reiškiniui kaip profesinė autonomija⁸.

STUDIJŲ PRIEINAMUMO PRINCIPAS IR RACIONALIAUS APMOKĖJIMO PROBLEMA

Aukštojo mokslo prieinamumo visiems pagal kiekvieno žmogaus sugebėjimus principą LR Konstitucijos 41 straipsnyje lydi papildymas: „Gerai besimokantiems piliečiams valstybinėse aukštosiose mokyklose laiduojamas nemokamas mokslas.“

Papildymas privilegijuoja valstybines aukštąsias mokyklas privačių aukštųjų mokyklų, kurias Konstitucija leidžia steigti (40 straipsnis), atžvilgiu. Privilegijuoja ir dalį valstybinėse aukštosiose mokyklose studijuojančių piliečių. Kai 2009 metais mokslo ir studijų sistemos reformatoriai pabandė šio papildymo nuostatą taikyti ir studijuojantiems privačiose aukštosiose mokyklose, Konstitucinis Teismas pripažino tai Konstitucijai prieštaraujančiu veiksniu.

Gyvenimas parodė, kad šis papildymas suformuluotas nevykusiai. Visų pirma todėl, kad pedagogikos instrumentą – pažymį – paverčia daug ginčų keliančia viešosios politikos ir net konstitucinės teisės nuostata. Nors Konstitucinis Teismas galų gale nutarė, ką reiškia „gerai besimokančiojo“ statusas, bet ir šio nutarimo laikytis pažodžiui praktikoje daugeliu atvejų neįmanoma – studijų procesas daug dinamiškesnis ir įvairesnis, kad „gerai besimokančių“ skaičius operatyviai koreliuotų su valstybės finansuojamų studijų vietų, kaip buvo iki 2009 metų, o vėliau – su skiriamų studijų „krepšelių“ skaičiumi.

Nevykusi papildymo formuluotė ir racionalaus valstybės pinigų skyrimo aukštajam mokslui finansuoti požiūriu. Ji rodo, kad jos autoriai į nepriklausomybę atkūrusią Lietuvą žiūrėjo kaip į daugiau mažiau uždara šalį su valstybės reguliuojama ekonomika (ūkiu), o į studentus kaip į būsimus tokios šalies ekonominio gyvenimo dalyvius (pagal tokią vaizduotę iki šiol gyvena kaimyninė Baltarusija). Tokiu atveju papildymo formuluotė turėtų prasmę. Tačiau Lietuva pasuko liberalios pliuralistinės demokratijos, atviros rinkos ekonomikos kūrimo bei integracijos į euroatlantines struktūras keliu ir nuo 2004 metų jau yra ES ir NATO narė. Būdamas ES rytinio pakraščio pusiau periferinės zonos valstybe, kurios politinis ir verslo elitas

⁸ Olssen M., Peters M. A. Neoliberalism, Higher Education and the Knowledge Economy: from the Free Market to Knowledge Capitalism. *Journal of Education Policy*, vol. 20, nr. 3, May 2005, 325; Samalavičius A. Aukštojo mokslo reforma, suklupusi ties neoliberalios politikos slenkščiu. *Kultūros barai*, 2019, nr. 5, 6.

valstybės „plėtros strategiją“ grindė kvalifikuotos, bet itin pigios darbo jėgos nuostata, Lietuva tapo emigracijos rekordus ES mušančia šalimi, o sykiu nemaža dalimi ir nemokamo (už neturtingos Lietuvos mokesčių mokėtojų pinigus) pakankamai kvalifikuotos darbo jėgos rengimo turtingesnėms Vakarų valstybėms kraštu.

Principas, kai už vienų studijas apmoka valstybė, o kiti už jas moka patys, prieštarauja ir socialinio teisingumo nuostatai, didina socialinę nelygybę ir dezintegraciją. Ir, kas be ko, neskatina tarp studentų solidarumo bei bendrystės jausmų – vertybių, svarbių normalios visuomenės gyvenime. Paprastai į nemokamas studijų vietas patekdavo, o dabar vadinamąjį „krepšelį“ gauna labiau pasiturinčių tėvų vaikai, nes jie būna baigę geresnes vidurines mokyklas, valstybiniais egzaminams ruošiasi padedami apmokamų korepetitorių.

Žodžiu, nėra jokio pagrindo teigti, kad už mokesčių mokėtojų pinigus valstybines aukštąsias mokyklas baigę „gerai besimokantys“ kaip visuma neša valstybei ir jos tautai (piliečiams) apčiuopiamai didesnę naudą nei už savo pinigus studijas baigusieji. Žymiai racialesnė ir teisingesnė konstitucinio principo „aukštasis mokslas prieinamas visiems pagal kiekvieno žmogaus sugebėjimus“ įgyvendinimo tvarka galėtų būti, jei su valstybės dalyvavimu būtų sukurta žmoniška (ne plėšikiška) paskolų sistema nepajėgiantiems susimokėti už mokslą, bet pajėgiantiems sėkmingai studijuoti⁹. Tai, be kita ko, atvertų galimybes valstybei, savivaldybėms ir verslo subjektams sukurti teisinius-finansinius instrumentus, skatinančius absolverentus rinktis mažiau populiarias darbo vietas už didmiesčių ribų, o tuo pačiu bent šiek tiek stabdytų jų emigraciją į užsienį. Žinoma, tokios studijų apmokėjimo tvarkos įvedimas reikalautų ir 41-ojo Konstitucijos straipsnio keitimo (koregavimo). Paprasčiausia tai padaryti išmetant iš šio straipsnio papildantį principą apie „gerai besimokančius“ ir paliekant „aukštojo mokslo prieinamumo“ konkretizavimą pokonstituciniam įstatymui.

Tačiau itin negausūs siūlymai racionalizuoti studijų finansavimo (apmokėjimo) tvarką nesulaukia bent kiek ženklesnio palaikymo nei visuomenėje, nei iš aukštųjų mokyklų pusės. Didžiajai visuomenės (drįstu manyti, ir vadinamosios akademinės bendruomenės) daliai tai apskritai nerūpi, o eventualūs studentai ir jų artimieji iki studijų pradžios gyvena viltimi, kad pateks į „gerai besimokančių“ tarpą, tiksliau, gaus kokį nors „krepšelį“. Aukštųjų mokyklų vadovybei ir valdančiajam elitui bendri Lietuvos aukštojo mokslo reikalai rūpi tiek, kiek jie susiję su jų vadovaujamų institucijų egzistencija. Šis sluoksnis paprastai nelinkęs pritari naujovėms, kurios gali kelti finansinę riziką. Jį labiau tenkina įprasta, nusistovėjusi tvarka.

⁹ Žr.: Kuodis R. Aukštojo mokslo ekonomika Lietuvos pavyzdžiu. In *Reforma Lietuvoje: išvalgos apie mokslo ir studijų pertvarką*. Vilnius: Alma littera, 2014, 253–254.

Esant tokiai situacijai, suprantama, ir politikai, kaip įprasta, savo veikimą matuojantys kadencijomis, nelinkę ką nors keisti iš esmės, jei nėra spaudimo iš sistemos vidaus ar išorės. O tai dar kartą patvirtina teiginį, kad demokratiniu laikomame mokslų ir studijų politikos formavimo ir įgyvendinimo mechanizme (modelyje) kažkas yra ne taip, jei jis nepajėgus pašalinti iš sistemos akivaizdžiai iracionalų veikimą.

APIE UNIVERSITETŲ AUTONOMIJĄ, VALSTYBĖS PRIEŽIŪRĄ IR MOKSLO BEI STUDIJŲ POLITIKOS FORMAVIMO IR ĮGYVENDINIMO MECHANIZMĄ

Universitetų autonomijos sampratą ir jos kaitą po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo iki 2008 metų trumpai, bet pakankamai išsamiai ir, mano galva, gerai yra išanalizavęs Alfonsas Ramonas¹⁰, tad čia apsiribosime tik autonomijos sąsajų su Konstitucijoje numatyta mokymo ir auklėjimo įstaigų veiklos valstybine priežiūra (40 straipsnis) ir mokslo bei studijų politikos formavimo ir įgyvendinimo mechanizmu bei pokyčių, įvykusių šioje srityje po 2008 metų, aptarimu.

1991 metais Mokslo ir studijų įstatymas suteikė universitetinėms aukštosioms mokykloms ir valstybiniam mokslo institutams plačią autonomiją ir nenumatė jų veiklai (kiekvieno konkrečiai) prižiūrėti jokio specialaus organo. Kad universitetai ir mokslo institutai nenukryptų nuo valstybės poreikių tenkinimo, buvo tikimasi užtikrinti finansinės politikos instrumentais. Biurokratinis mokslo ir studijų reguliavimo valstybės mastu aparatas praktiškai buvo likviduotas: vietoj mažiau kaip metus (nuo 1990 metų gegužės mėnesio) veikusio Mokslo ir studijų departamento prie LR Vyriausybės buvo įsteigtas nedidelis Vyriausybės aparato Informacijos, mokslo ir studijų skyrius¹¹. Praktiškai pagrindiniu mokslo ir studijų politikos formuotoju tapo Lietuvos mokslo taryba (LMT) (formaliai, žinoma, juo liko Seimas), oficialiai traktuojama kaip mokslininkų savivaldos nacionaliniu mastu institucija ir pagrindinė Seimo bei Vyriausybės ekspertė mokslo ir studijų politikos klausimais. Du trečdalius jos narių pagal atskiroms mokslų sritims nustatytą kvotą slapto balsavimo būdu rinko patys atitinkamų sričių mokslininkai, o vieną trečdalį skyrė parlamentas (Seimas).

Matyt, galima laikyti klaida, kad buvo likviduota veiksminga vyriausybė mokslo ir studijų politikos institucija, o diduma jos funkcijų perduota mokslininkų savivaldai. Normalios politikos atveju LMT kaip pagrindinė Seimo ir Vyriausybės konsultantė mokslo ir studijų politikos klausimais turėjo atstovauti ne

¹⁰ Ramonas A. Universiteto autonomijos sampratos genezė 1990–2008 metais. *Parlamento studijos*, 2012, nr. 13.

¹¹ Sližys R. P. *Ibid.*, 16–18.

tik mokslininkų bendruomenei, bet ir kitoms mokslu ir studijomis suinteresuotoms institucionalizuotoms visuomenės interesų grupėms: verslui, menui, kultūrai (institucine šio žodžio prasme), švietimui. Tiesa, tuomet, pirmąjį dešimtmetį po nepriklausomybės atkūrimo, kai vyko senosios sistemos griūtis ir griovimas, o rinkos formavimasis nebuvo išėjęs iš laukinio kapitalizmo stadijos, nebuvo stabilų, nacionaliniu mastu veikiančių socialinių ir profesinių interesų grupėms atstovaujančių organizacijų ir nebuvo kam pasirūpinti, kad jos atsirastų, sparčiau kurtųsi. Valstybės institucijos nebuvo atsparios didelių šešėlinių pinigų ir organizuoto nusikalstamumo struktūrų spaudimui.

Nebuvo optimalus ir mokslininkų savivaldos nacionaliniu lygmeniu formavimo būdas. Tarp mokslininkų bendruomenės išrinktų LMT narių ir juos išrinkusių nebuvo ir negalėjo būti jokio atgalinio ryšio. Tad LMT nariai mokslininkai praktiškai atstovavo toms institucijoms, kuriose dirbo, bendravo su jų vadovybe, praktiškai buvo savo darbuotojų lobistai. Normali mokslininkų bendruomenės savivalda turėjo būti kuriama nacionaliniu mastu veikiančių mokslo draugijų asociacijos pagrindu. Deja, jos nėra ir šiandien.

Tokia situacija lėmė, kad deklaruotas mokslo ir studijų integracijos aukštųjų universitetinių mokyklų rėmuose tikslas, ką praėjusio amžiaus paskutiniojo dešimtmečio viduryje rekomendavo ir užsienio ekspertai¹², didžiąja dalimi liko neįgyvendintas, o aukštosios universitetinės mokyklos netapo Vakaruose vyraujančio universiteto tipo institucijomis, kuriose prioritetas būtų skiriamas mokslo tyrimams, o jų pagrindu organizuojamas studijų procesas.

LMT „vienvaldytė“ ir jos formaliai demokratinis veikimo etapas truko neilgai. Jau 1994 metais mokslo valdininkai pasiekė, kad Švietimo ir mokslo ministerijoje (ŠMM) atsirastų už mokslo ir studijų politiką bei valdymą atsakingas padalinys. Tais pačiais metais buvo pakeistas ir LMT formavimo būdas, nuo 36 iki 24 sumažintas jos narių skaičius: nuo dabar mokslininkų bendruomenei atstovaujančius 15 narių (po 3 nuo 5 mokslo sričių) rinko atitinkamų sričių mokslininkų susirinkimai.

Kurį laiką formuojant mokslo ir studijų politiką buvo savotiška dvišaldystė, tačiau 2000 metais priėmus atskirą Aukštojo mokslo įstatymą pagrindiniai svertai formuojant ir įgyvendinant mokslo ir studijų politiką atsidūrė ŠMM rankose. 2003 metais LMT statusas ir formavimo būdas pakeistas radikaliai. LMT nustojo būti mokslininkų savivaldos institucija ir pagrindine Seimo bei Vyriausybės eksperte mokslo bei studijų politikos klausimais, tapo Vyriausybės teikimu Seimo steigiama valstybės įstaiga, patariančia Seimui ir Vyriausybei mokslo, studijų ir eksperimentinės plėtros klausimais. Nuo 2007 metų faktiškai pagrindine jos veiklos sritimi tapo programinių mokslo tyrimo konkursų organizavimas ir administravimas.

¹² *Ibid.*, 20–21.

Personalinė LMT sudėtis 5 metų laikotarpiui pagal iš anksto nustatytas kvotas formuojama per kelis atrankos etapus (pirminiame etape kandidatus siūlo ir mokslo bei studijų institucijos; mokslo sferai numatyta apie pusę vietų taryboje), o galutinę jos sudėtį ir vadovybę iš atrinktų kandidatų pasirenka Vyriausybė (faktiškai ŠMM) ir teikia tvirtinti Seimui.

Taigi akivaizdu, kad po šių pertvarkymų LMT tapo specifine hierarchinės biurokratinės sistemos dalimi ir mokslo bei studijų politikoje atlieka ne tiek formuotojo, kiek įgyvendintojo vaidmenį. Šios srities politikos formavimui, ko gero, didesnę poveikį daro Lietuvos rektorių konferencija, faktiškai veikianti kaip kolektyvinis lobistas, nei LMT. Mokslininkų bendruomenei kaip profesinei laisvų tyrinėtojų visumai iš viso niekur neatstovaujama, ji praktiškai eliminuota iš mokslo ir studijų politikos formavimo proceso. Ir tai, be abejo, neatitinka LR Konstitucijoje įrašytų bazinių mokslo ir studijų politikos principų turinio ir dvasios. Periodiškai keičiantis politinei valdžiai, biurokratinei-hierarchinei politikos formavimo ir įgyvendinimo tvarkai pavadinti iš tikro tinka „raitelio be galvos“ metafora.

2000 metais Aukštojo mokslo įstatymas pakoregavo ir aukštųjų mokyklų valdymo tvarką. Atsirado naujas valdymo institutas – aukštosios mokyklos taryba, kurioje be pačios aukštosios mokyklos atstovų buvo ir valstybinės valdžios paskirti visuomenės atstovai. Šio instituto paskirtis – aukštosios mokyklos veiklos visuomeninė priežiūra ir globa. Nustačiusi rimtų pažeidimų universiteto veikloje, ji galėjo inicijuoti rektoriaus atstatydinimą. Nors kilo nemažai diskusijų, ar tarybos kaip priežiūros ir globos instituto įsteigimas neprieštarauja aukštųjų mokyklų autonomijos principui, bet jos liovėsi, kai Konstitucinis Teismas neigiamai atsakė į šį klausimą¹³. Žinoma, praktiškai šios tarybos rimtai negalėjo atlikti savo funkcijų, tad tenkinosi formalia priežiūra ir jokios pastebimesnės įtakos universitetų veikimui nedarė.

Neatlikta mokslo ir studijų sistemos struktūrinė reforma, neracionali universitetų finansavimo ir studijų programų registravimo tvarka skatino universitetus plėsti siūlomų studijų paslaugų apimtį ir programų skaičių dėstytojų kokybės ir nepakankamo dėmesio moksliniams tyrimams sąskaita, nes striuko finansavimo sąlygomis pagrindinius pinigus į universitetą nešė studentai. Daugeliui politikų, aukštųjų valdininkų ir šiaip žmonių kažkodėl atrodė, kad pagrindinė prielaida ir priežastis šioms blogybėms atsirasti – per plati universitetų autonomija. Todėl buvo ieškoma būdų, kaip ją susiaurinti, nepažeidžiant Konstitucijos.

2009 metais naujojo Mokslo ir studijų įstatymo rengėjams pasirodė, kad tai įmanoma padaryti stiprinant tarybos galias, suteikiant teisę rinkti rektorių ir atlikti strateginio valdymo funkcijas. Formaliai šitas sumanymas žlugo, nes po kurio laiko

¹³ Ramonas A. *Ibid.*

Konstitucinis Teismas pripažino, kad toks tarybos, kurioje bemaž pusė narių skirti ministro, galių išplėtimas prieštarauja Konstitucijai. Tačiau praktiškai šį sumanymą pavyko įteisinti politikams susitarus su universitetų vadovybe, įforminus tarybą kaip Senato – aukščiausio universiteto savivaldos organo – tvirtinamą strateginio valdymo instanciją. Universitetų mokslinio pedagoginio personalo dauguma į šį sprendimą nereagavo, nes neįtę esanti savo mokyklos savivaldos dalyve.

Kita svarbi priemonė ekstensyviai plėtrai stabdyti buvo valstybės apmokamų studijų finansavimo tvarkos pakeitimas, skiriant finansavimą ne tam tikram vietų skaičiui konkrečios aukštosios mokyklos konkrečioje studijų programoje, o asmeniui jo pasirinktoje aukštojoje mokykloje, vadinamąjį krepšėlį. Mažėjant stojančiųjų skaičiui tokia priemonė per kelerius metus kai kuriuos periferijos universitetus privedė prie faktinio bankroto ribos. Tik ar rinkos ekonomikos ir verslo vadybos priemonių taikymas yra racionaliausias ir optimaliausias būdas spręsti mažos valstybės nacionalinės mokslo ir studijų sistemos gyvavimo bei plėtros problemas? Juolab kad kaip parodyta šiame straipsnyje, nebuvo padaryta tai, kas galėjo ir turėjo būti padaryta prieš daugelį metų. O svarbiausia, kad mokslo ir studijų politikos formavimo ir įgyvendinimo mechanizmas dažniausiai neatitinka bazinių, LR Konstitucijoje įrašytų šios politikos principų ir dėl to politika stokoja racionalumo, strategiškumo ir yra netvari.

IŠVADOS

1. Lietuvos mokslo ir studijų politikos praktika per laikotarpį, praėjusį nuo nepriklausomybės atkūrimo, rodo, kad keturi baziniai šią politiką struktūruoti turintys principai (mokslo ir studijų vienovės; mokslo tyrinėjimų ir dėstymo laisvės, dar vadinamos akademinė laisve; aukštojo mokslo prieinamumo visiems, atsižvelgiant į kiekvieno žmogaus sugebėjimus; aukštųjų mokyklų autonomijos) nėra suvokiami kaip bendra, organiška, tarpusavyje susijusi visuma.

2. Nė vienas iš jų nėra visiškai ir deramai institucionalizuotas ir integruotas į mokslo ir studijų politikos formavimo ir įgyvendinimo procesą.

3. Iš sovietmečio paveldėta ir iš dviejų subsistemų susidedanti mokslo ir studijų sistema nebuvo integruota taip, kad universitetai taptų pirmiausia į mokslo tyrimus orientuotomis institucijomis, tų tyrimų bazėje organizuojančiomis ir plėtojančiomis studijų procesą.

4. Mokslo tyrimų ir dėstymo laisvės (akademinės laisvės) principas dažniausiai lieka deklaracija, nes diduma mokslinio pedagoginio personalo neįtraukta nei į aukštųjų mokyklų savivaldos, nei į mokslo ir studijų politikos formavimo procesus.

5. Be nacionaliniu lygmeniu veikiančių mokslo draugijų bei jų asociacijų įtraukimo į mokslo ir studijų politikos formavimo ir įgyvendinimo procesą neįmanoma racionaliai apibrėžti nei atskirų mokslų plėtros ribų, nei plėtotinų mokslų visumos. Valdžios valingais sprendimais nustatoma plėtros strategija paprastai lieka didesne dalimi neįgyvendinama.

6. Mokslo draugijų bei mokslininkų asociacijų įtraukimas į mokslo ir studijų formavimo ir įgyvendinimo procesą yra ir tos politikos demokratizavimo priemonė.

7. Konstitucijoje įrašyta studijų prieinamumo principą papildanti nuostata dėl valstybės išpareigojimo laiduoti nemokamą mokslą valstybinėse aukštosiose mokyklose gerai besimokantiems studentams neatitinka Lietuvos nacionalinių interesų ir galimybių ir yra neracionalaus, socialinę nelygybę didinančio studijų finansavimo pavyzdys.

8. Aukštųjų mokyklų autonomija ilgainiui institucionalizavosi administracinės hierarchijos ir valdomos demokratijos būdais.

9. Mokslo ir studijų politikos formavimo ir įgyvendinimo mechanizmas evoliucionavo nuo demokratiško, turinčio didelių ydų modelio prie išplėto to rafinuoto, valdomos „demokratijos“ būdu formuojamo hierarchinio biurokratinio modelio, kuriame valdžios parinkti sykiu ir mokslo bendruomenei priklausantys asmenys vaidina tos bendruomenės atstovų vaidmenį.

10. P. S. Šios išvados nereiškia, kad Lietuvos mokslo ir studijų sferoje viskas blogai, kad mokslo ir studijų lygis neatitinka visuotinai pripažintų standartų. Ne, daugelyje mokslo sričių plėtojami ne tik Lietuvai, bet ir likusiam pasauliui reikšmingi tyrimai, nors kai kur esti ir mokslo imitacijos; studijų lygis leidžia daugeliui baigusiujų sėkmingai jas tęsti Vakarų universitetuose, taip pat ir geriausiųjų reputaciją turinčiuose, ir siekti reikšmingos karjeros. Bet išvados reiškia, kad sistema kaip visuma plėtojama (plėtojasi) ne taip racionaliai ir veikia ne taip efektyviai, kaip galėtų. Jei sistemos reformatoriai į tai nekreips dėmesio, tai Lietuvos mokslo ir studijų sferos padėtis ne gerės, o blogės.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Aukštojo mokslo įstatymas, 2000.

Lietuvos Respublikos Konstitucija.

Mokslo ir studijų įstatymas, 1991.

Mokslo ir studijų įstatymas, 2009.

Mokslo ir studijų įstatymas, 2016.

Butkus E. Kur iš tikrųjų glūdi universitetų konkurencingumas? Paskelbta *Delfi*, paskelbta 2017 m. liepos 27 d., <<https://www.delfi.lt/news/ringas/politics/e-butkus-kur-is-tikruju-gludi-universitetu-konkurencingumas.d?id=75337183>>.

Kaulakys B. Lietuvos mokslas ir studijos 1990–2015 m. In *Asmenybės. 1990–2015. Lietuvos pasiekimai*, 1 d. Kaunas: Leidybos idėjų centras, 2015.

Kulakauskas A. Raitelis naujas, bet galvos neprisiaugino. *Delfi*, paskelbta 2017 m. gegužės 17 d., <<https://www.delfi.lt/news/ringas/lit/a-kulakauskas-raitelis-naujas-bet-galvos-neprisiaugino.d?id=74656256>>.

Kuodis R. Aukštojo mokslo ekonomika Lietuvos pavyzdžiu. In *Reforma Lietuvoje: išvalgos apie mokslo ir studijų pertvarką*. Vilnius: Alma littera, 2014.

Norkus Z. *Kokia demokratija, koks kapitalizmas? Pokomunistinė transformacija Lietuvoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008.

Olssen M., Peters M. A. Neoliberalism, Higher Education and the Knowledge Economy: From the Free Market to Knowledge Capitalism. *Journal of Education Policy*, vol. 20, nr. 3, May 2005.

Ramonas A. Universiteto autonomijos sampratos genezė 1990–2008 metais. *Parlamento studijos*, 2012, nr. 13.

Reforma Lietuvoje. Įžvalgos apie mokslo ir studijų pertvarką. Vilnius: Alma litera, 2014.

Samalavičius A. Aukštojo mokslo reforma, suklopusi ties neoliberalios politikos slenksčiu. *Kultūros barai*, 2019, nr. 5.

Samalavičius A. *Tarp Scilės ir Charibdės: aukštasis mokslas permainų metais*. Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2016.

Sližys R. P. Keli dabartinės mokslo ir studijų sistemos raidos bruožai. Mokslinės demokratijos samprata. In Daujotis V., Janulaitis A., Radžvilas V., Sližys R. P. *Nepriklausomos Lietuvos aukštojo mokslo vargdenė*. Vilnius: Petro ofsetas, 2012.

Statkus N., Motieka E., Laurinavičius Č. *Geopolitiniai kodai: tyrimo metodologija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003.

Antanas Kulakauskas

THE BASIC PRINCIPLES OF POLICY CONCERNING SCHOLARSHIP AND STUDIES AND CHANGES IN THEIR PRACTICAL IMPLEMENTATION IN LITHUANIA FROM 1990 TO 2018, OR WHY SCHOLARSHIP AND STUDIES IN LITHUANIA FAIL TO ENTER THE HIGHWAY OF SUCCESSFUL DEVELOPMENT

SUMMARY. This article reviews the basic principles of policy concerning scholarship and studies written into the Constitution of the Republic of Lithuania in force from 1992 as well as the versions of these principles adapted to the practice of policy and administration and written into post-constitutional legal acts (state laws, college and university by-laws, etc.). Is the way these principles are formulated adequate to the interests of the Republic of Lithuania, to the declared goals of policy concerning scholarship and studies, and to real possibilities of attaining these goals? Answering this question is tantamount to answering the question raised in the second half of this essay's title. Nearly three decades of continuing and never-ending reforms as well as the openly declared inadequate quality (both on the level of relevant social circles and the academic community and the level of government opinion and valuations by so-called experts) of the way scholarship and studies are constituted and operate show that there must be something wrong with the process of forming and implementing the policy of scholarship and studies and perhaps also in the political principles that undergird this process, or in their practical application.

KEYWORDS: policy on scholarship and studies; the mechanism (model) of forming and implementing this policy; reforming institutions of higher education (universities); academic freedom of scholarship, research, and teaching.